

УДК 373.3.016:73/76(075.3)

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА І ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТИ

І. М. Янковська

У статті розглядається проблема підвищення вимог до професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів в системі вищих педагогічних навчальних закладів. Автор розглядає питання перегляду змісту й організації як педагогічної, так і мистецької освіти у підготовці вчителя, який здатний реалізувати культурне наповнення змісту освіти, готовий до здійснення відповідної функції в педагогічній практичній діяльності.

Ключові слова: загальна та мистецька освіта, розвиток особистості через мистецтво, естетична культура майбутніх вчителів, художня культура, педагогічна культура.

У розбудові національної системи освіти України за роки незалежності було зроблено суттєві кроки в оновленні її змісту та вирішенні проблем, які постають перед людством у процесі його культурного розвитку.

Відтак, з огляду підвищення вимог щодо професійної підготовки майбутнього вчителя на сьогочасному етапі перегляду потребує зміст й організація як педагогічної, так і мистецької освіти, котра є «складовою системи освіти, є процесом навчання, виховання, самовиховання особистості засобами різних видів мистецтва (музики, театру, хореографії, кіно, образотворчого мистецтва, архітектури, дизайну тощо)» [3, с. 283].

У модернізації освітньої системи має бути вчитель, якого академік І.Зязюн називає ключовою фігурою особливого типу, високоосвіченим педагогом-інтелігентом, носієм загальнонародської культури в інтелектуально-естетичному вияві, та усвідомлює «культурну місію освіти і своєї професії, який розуміє проблеми сучасного учня, здатний до захисту і підтримки культури підрастаючого покоління» [5, с. 130].

Зокрема, в процесі оптимізації гуманної спрямованості загальної та мистецької освіти виникає необхідність у перегляді підготовки майбутнього вчителя початкових класів, який здатний реалізувати культурне наповнення змісту та освіти, готового до здійснення відповідної функції в педагогічній практичній діяльності.

Відомо, що мистецька освіта є підсистемою загальної шкільної освіти, в якій гармонійно поєднується навчання, виховання і розвиток дітей засобами мистецтва. Мистецька освіта покликана готувати школярів до активної участі в соціокультурному житті. Окрім того, мистецька освіта в школі розглядається не лише як ядро системи художньо-естетичного виховання, але і як процес духовно-естетичного збагачення особистості шляхом залучення до цінностей мистецтва в соціокультурному просторі (естетична соціалізація). З іншого погляду, суто педагогічного, мистецька освіта має спрямовуватися на забезпечення спеціально організованих педагогічних умов формування духовного світу зростаючої особистості засобами мистецтва у загальноосвітніх навчальних та позашкільних закладах.

Таким чином, ймовірно, що дисципліни мистецько-естетичного циклу відіграють важливу роль в організації навчального та виховного процесу передусім у загальноосвітніх навчальних закладах, де вчитель допомагає учням зрозуміти сенс культурних цінностей, художніх творів сучасності й прагне мотивувати усвідомлення змістового наповнення явищ художньої культури та мистецтва.

Як переконливо, запевняє академік І.Зязюн, що зв'язок процесів формування духовної культури особистості, та переходу від засвоєння інформації до розвитку світоглядної позиції людини саме засобами мистецтва є основною фундаментальною позицією мистецької освіти. А педагогічна діяльність самого вчителя, на думку відомого вченого, спрямована на розвиток художньо-естетичного світогляду школярів та студентів, відповідно їхньої здатності до сприймання оцінювання й творчої діяльності у мистецтві [5].

Загалом педагогічна компетентність передбачає наявності у вчителя художньо-естетичних дисциплін як психолого-педагогічних знань, так і розвинутого художнього мислення, здатності добирати, аналізувати й синтезувати здобуті знання і навички у досягненні мети під час педагогічної діяльності, а також досконало володіти педагогічно-мистецькими технологіями. Надбання такої компетентності майбутніми вчителями початкових класів, має набуватися, насамперед, у саморозвитку особистості, потужним засобом якого є мистецтво.

Для повнішого розуміння окресленої проблеми слід згадати значний внесок в дослідження відповідно формування світогляду особистості засобами мистецтва, який здійснили сучасні вчені-педагоги (М. Лещенко, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, М. Ростовський, О. Рудницька, О. Шевнюк, О. Щолокова, Г. Шевченко) і

психологи (Д. Абрамян, В. Алахвердов, І. Бех, А. Костюк, А. Леонт'єв, Д. Леонт'єв, Н. Рождественська, В. Рибалка, С. Рубінштейн, П. Якобсон, Т. Яценко й інші). У своїх працях науковці переконливо акцентують увагу на можливостях мистецтва, яке є ключем до відкриття, розуміння людської індивідуальності, її специфіки та закономірностей, найважливішим засобом ціннісно-сислового осягнення життя.

Більшість психологів та педагогів надають великого значення розвитку особистості через мистецтво, стверджують що саме оперування його засобами забезпечать цілісність та творчий розвиток особистості.

Науковці Б. Асаф'єв, К. Абульханова-Славська, Г. Айзенк, Л. Дорфман, Є. Крупнік, Дж. Купчик, Г. Леонард, О. Леонт'єв, Д. Леонт'єв, В. Медушевський, О. Мелік-Пашаєв, Є. Назайкінський, Г. Падалка, В. Петров, А. Сохор, С. Рубінштейн, О. Рудницька у своїх дослідженнях різнобічно розглядали феномен сприйняття мистецтва. Аналіз результатів яких уможливив висновки, щодо важливості розвитку внутрішньої активності сприймаючого, коли здійснюється усвідомлення власного ціннісно-сислового світу. Саме в цьому полягає найбільш важка й найбільш необхідна робота вчителя, наголошував І.Зязюн, оскільки вчитель стикається зі складними психічними явищами розуміння особистості як суб'єкта взаємодії з мистецьким твором. Адаже психологічні явища художнього сприйняття торкаються найінтимніших, глибинних структур особистості, які характеризують її внутрішній світ, потреби, цінності, ідеали, світобачення, світовідчуття, світопереживання [5, с. 118].

Узагальнення та аналіз результатів психологічних досліджень останніх років уможливив висновок стосовно того, що рівень художньо-естетичної компетентності, безпосередньо залежить від якісних характеристик активності реципієнта, особистісного «включення» у процес сприйняття мистецького твору. Так Д. Леонт'єв художньо-етичну компетентність визначав як здатність читача, глядача вичерпувати з художнього тексту різні за глибиною та повністю змістовно-сислові пласти.

Саме тому на характеристиці, що відображає ступінь художньо-естетичного розвитку особистості, її досвід спілкування з мистецтвом, ступінь творчості, що виявляється у сприйнятті мистецтва, акцентував увагу академік І. Зязюн. Відповідно, художньо-естетичну компетентність він визначав як якість естетичного переживання особистості у сприйнятті мистецького твору, яка залежить не тільки від рівня мистецьких знань, а ще від специфіки психологічної індивідуальності особи [5, с. 119].

У психологічних дослідженнях галузі мистецтва (Д. Абрам В. Алахвердов, О. Костюк, О. Леонт'єв, Д. Леонт'єв, Н. Рождественський, С. Рубінштейн, П. Симонов, П. Якобсон) розкривається розуміння підсвідомого процесу, яким є сприймання мистецтва, оскільки свідомість спирається на безсвідоме, з якого виростає і повертається до нього. Зважаючи на це, безсвідоме відрізняється від усвідомленого тим, що відображувану ним реальність зливається з емоційними переживаннями суб'єкта, його ставленням до оточуючої нас дійсності, адже «у створенні художнього твору дивовижно переплітаються свідомі й несвідомі, інтелектуальні й емоційні, пізнавальні й оцінювальні процеси» [8, с. 133].

Вважаємо необхідним згадати про дослідження психологів Л. Виготського, С. Рубінштейна, О. Леонт'єва, які створили й розвинули культурно-історичну теорію походження свідомості, підкреслюючи, що свідомість виникла у процесі суспільної практики. Особливу цінність має те, що сучасні вчені з галузі естетики розглядають становлення художньої свідомості не у сфері споглядання, а саме у сфері діяльності [5, с. 126].

Але найголовнішим вбачається те, що мистецтво, за розумінням згаданих авторів, виникає не як сублимована сексуальна потреба (за З. Фрейдом), а як реалізація потреби людини у спілкуванні, моральному й естетичному осмисленні дійсності. «Справді мистецтво – це й пізнання світу, й морально-правова оцінка дійсності з позиції гуманістичного ідеалу, й перетворення життєвих вражень, виразна форма, поза якої не існує змісту твору і яка є мовою художнього спілкування» [8, с. 75].

Проблема розвитку особистості, духовних потреб людини, її світогляду, розуміння місця і ролі в суспільстві є предметом багатьох сучасних наукових досліджень, яка розглядається у численних публікаціях вчених. Так, Ю. Бабанський, В. Володько, А. Лігоцький обґрунтовують системний спосіб пізнання складних педагогічних явищ; В. Семиченко, Л. Хомич досліджують системний принцип організації професійної підготовки; О. Рудницька, В. Семенов, Л. Столович наголошують на необхідності комунікативної підготовки майбутніх фахівців мистецьких спеціальностей; О. Протанська, З. Черуха, С. Якимчук висвітлюють питання культуровідповідного розвитку майбутніх фахівців мистецьких спеціальностей; Т. Браже, О. Запесоцького, В. Сластьоніна, Є. Шиянова зробили значний внесок у розвиток теорії гуманітарної культури дослідження; зарубіжні вчені А. Антіп'єв, О. Немирович, І. Орешников, Л. Шеїна розглядали гуманітаризацію освіти як процес її культуралізації; вітчизняні науковці С. Гончаренко, І. Зязюн, Ю. Мальований розглядають важливість гуманітарної культури як засобу гуманітаризації освіти;

Ю. Афанасьєв, І. Зязюн, М. Каган, В. Кудін приділяють особливу увагу формуванню культури особистості; до дослідження феномену «культура спілкування» значний внесок зробили вчені Д. Балдинюк, О. Бодалєв, Г. Васянович, В. Грехнів, Т. Іванова, А. Мудрик; І. Мачуська зосереджує увагу на системному підході до проблеми формування культури спілкування особистості, розгляд цієї проблеми прослідковується в працях О. Даниленко, П. Решетніков, Г. Чайка, Т. Чмут; Л. Волченко, Г. Загадарчук, Г. Потиліко розкривають зміст і засоби формування культури спілкування різних категорій населення, у тому числі студентської молоді; науковці М. Злобін, В. Келле, Д. Лалетін, Е. Маркарян, В. Межуєв, Л. Могильний, В. Муляр, Е. Соколов, А. Флієр в своїх працях з'ясовують сутність феномена культури спілкування майбутнього фахівця мистецької спеціальності.

Значний внесок у розробку питань формування естетичної культури майбутніх вчителів здійснили вчені В. Кудін, Г. Кутузова, Н. Миропольська, О. Рудницька. Окремі аспекти художньої культури суспільства та особистості присвячені праці науковців Е. Абдулліна, Г. Падалки, Л. Рапацької, С. Сисоевої, О. Щолокової, окреслюючи питання теорії формування художньої культури майбутнього вчителя.

На нашу думку, ймовірно, має доцільність презентувати деякі з тих визначень, адже «культура є багатограним явищем», тому кожен дослідник розглядав це поняття у певному сенсі та напрямі. Так, С. Гончаренко розкривав сутність поняття *культури* (від лат. cultura — виховання, освіта, розвиток) у декількох значеннях: у широкому, як «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивності діяльності». У вузькому розумінні це «сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької)..., а також це рівень освіченості, вихованості людей, рівень оволодіння особистістю якоюсь галуззю знань або діяльності» [2, с. 248].

За переконаннями академіка І. Зязюна, культура не може бути поза естетичної гармонії, краси і досконалості, оскільки, буття і діяльність людини в культурі, тому вчений наголошує, що з цієї позиції окреслюється одна з складових загальної культури людства, вказуючи на естетичну культуру як культуру почуттів і естетику як науку про перетворення світу за законами краси [4].

На думку Л. Фірсової, феномен естетична культура виникає на перетині двох понять «культура» й «естетика», при цьому зазначаючи

важливість, що у найбільш узагальненому вигляді естетична культура розглядається як єдність почуттів, смаків та ідеалів, які матеріалізуються у процесі перетворення світу за законами краси, а їх характер залежить від змісту естетичної свідомості й естетичної діяльності, де естетична свідомість (споглядання) є формою внутрішньої духовної активності суб'єкта (суспільства), що впливає із зовнішніх морально-практичних форм його діяльності. Автор наголошує, що жодна сфера людського життя поза естетичними чинниками немислима, бо не можна уявити життєдіяльну людину поза сприйманням і переживанням [11].

Так, у сучасній філософській науці поняття «естетична культура» розглядається як загальна характеристика освоєння і перетворення життя і самої людини за законами краси, та при цьому включає всі елементи естетичного духовного споглядання та всі здібності естетичної творчості. Зокрема, М. Каган розглядає її як систему засобів і продуктів, за допомогою яких людина естетично освоєє світ [6]. Аристотель, Сократ, Платон естетичний досвід вважали підґрунтям естетичної культури — «як тільки відбулось межування «краси взагалі» та окремих довершених предметів, то тим самим уже зароджується власне естетичний досвід». [7, с. 132] Натомість, Ю. Боров акцентує свою увагу на тому, що найповніше втілення естетична культура отримує саме у художній культурі (сукупності всіх мистецтв), хоча тим не менш її аура охоплює практично всі основні сфери життя, особливо творчої діяльності, людини. Тому, на його думку, історична класифікація естетичної культури фактично збігається з класифікацією історії мистецтва, але охоплює ширше коло явищ культури та практичного досвіду людини, ніж мистецтвознавство [1].

На підтримку заслуговує думка Л. Столович, який визначає різноаспектність художньої культури, вважаючи, що вона виступає: як підсистема в системі естетичної культури, як ядро художньої діяльності, у ході якої відбувається передача інформації, як процес становлення духовних зв'язків, необхідних для взаємозбагачення в процесі спілкування. Вчений переконливо аргументує своє твердження відносно того, що художня культура є найвищий прояв розвитку естетичної культури, вони між собою взаємопов'язані [9].

Як на частину естетичної культури, на художню культуру впливають особливості першої, зазначає І. Зязюн. Та все ж, ці поняття не тотожні, оскільки проблемне поле естетичного значно ширше, ніж у мистецтва. Поняття «естетичне» відображає те загальне, наголошує автор, що характерне для прекрасного і потворного, піднесеного і низького,

гармонійного і хаотичного. А поняття «художнє», як відмічають А. Лосев і В. Шестаков, є «прикметником від іменника мистецтво» [4, с. 134].

Таким чином, культурне становлення людини, можна вважати (за І. Зязюном) процесом якісного розвитку її знання, поглядів, здібностей, почуттів, норм діяльності і поведінки, адже саме у такому розумінні сутності культури закладено високий виховний і освітній потенціал, що робить її значущим фактором розвитку людини, певної соціалізації й індивідуалізації [4, с. 135].

Відтак, беручи до уваги, що естетична культура суспільства є головною умовою виникнення, формування і удосконалення естетичної культури людини, вбачається ймовірно те, що своєрідним «дзеркалом» естетичного багатства суспільства, а саме його «віддзеркаленням» є естетична культура людини [4, с. 136].

Естетична культура особистості розглядається науковцями з різних позицій, а саме: філософських та культурологічних теорій (Ю. Боров, А. Буг, М. Каган, Н. Киященко, А. Пірадов); психологічного обґрунтування компонентів естетичної культури (Л. Виготський, В. Зінченко, Н. Крилова, Б. Теплов, П. Якобсон та ін.); педагогічної інтерпретації естетичної культури особистості (М. Верб, Н. Вітковська, Г. Лабковской, Б. Лихачова, Б. Неменського, І. Песталоцці, У. Суна, В. Сухомлинського) [4, с. 137].

Аналіз досліджень в галузі естетики і мистецтва уможливив визначення поглядів сучасних учених (М. Киященко, А. Коникив, К. Акоюн, С. Суріо, А. Радугін, Л. Чуріна та інших) та тлумачення поняття «естетична культура особистості», що є результатом культуротворчої діяльності суспільства та людини, й формується під впливом культури, чи того середовища, у якому можна повноцінно втілитись, розвиватись і творити.

Аналізуючи сутність естетичної культури особистості, вчені виходять з визнання того, що вона є показником загального рівня розвитку духовно-естетичної культури людини, до якої входять її естетичні потреби, нахили, погляди, розвинена почуттєво-емоційна сфера, які становлять структуру естетичної свідомості особистості [4, с. 138].

Свого часу П. Блонський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький піднімали питання щодо важливості дослідження явища естетичної культури особистості педагога, адже професія вчителя є однією з найбільш складних, разом з тим є почесною, оскільки, успіх навчання і виховання учнів, розвиток у них здібностей, формування умінь, інтересів, потреб, переконань, світогляду залежить від учителя, від його

підготовленості до уроків, його умілості, майстерності та творчого підходу до педагогічної діяльності.

Аналіз наукових досліджень з проблеми естетичної культури вчителя, проведений І. Зязюном, дозволив йому визначити, що естетична культура вчителя є важливою складовою його педагогічної культури [4, с. 142].

Слушною вбачаються наукові погляди В. Гриньової, у якій педагогічна культура розглядається як діалектична інтегрована єдність педагогічних цінностей: цінностей-цілей і цінностей-мотивів; цінностей-знань; технологічних цінностей; цінностей-властивостей; цінностей-відносин [10, с. 22].

Особливу увагу привертають думки М. Ярмаченка відносно того, що педагогічна культура вчителя має базуватися на інтегративній сукупності таких якостей, як фізичні, інтелектуальні, загальнокультурні і моральні, а також на професійних знаннях і уміннях, які стануть у нагоді майбутньому вчителю під час педагогічної діяльності для успішного здійснення навчально-виховної роботи. Вчений умовно виділяє в ній три групи характеристик таких якостей: загальнолюдські (добре здоров'я, інтелектуальний розвиток, належний рівень розвитку мовлення); професійні (любів до дітей, професійна компетентність, знання теорії та історії педагогіки, основ психології, методичні уміння, що включають педагогічну техніку, знання досягнень педагогічної науки та практики, уміння застосовувати їх у практичній діяльності, тактовність, прагнення до самовдосконалення, вміння організувати самоосвіту тощо); моральні (духовність, моральна чистота, доброзичливість, чулість та людяність, чесність і правдивість, організованість і відповідальність) [12, с. 358].

Вважаємо за доцільне наголосити, що педагогічна культура є важливою характеристикою вчителя початкових класів, оскільки в її основі лежить духовна культура особистості, і вона є обов'язковою складовою професійної підготовки та показником рівня сформованості педагогічної діяльності кожного педагога. Спираючись на науковий доробок зазначених авторів, стає очевидним, що для особистісного розвитку студентів важлива якість поєднання професійних, естетичних, морально-етичних інтересів, яка вбачається у взаємозв'язку педагогічного й естетичного чинників підготовки, в основі якого знаходиться естетична культура майбутніх вчителів як чинника формування естетичних якостей особистості.

Література

1. Боров Ю. Б. Эстетика / Юрий Борисович Боров. – 3-е изд. - М.: Политиздат. 1981. – 399 с.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге / С. У. Гончаренко — Рівне : Волинські обереги, 2011.– 552 с.
4. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи; формування і сфери вияву / І. А. Зязюн. – К.: Виша шк., 1⁴, 174 с.
5. Зязюн І. А. Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності : монографія / І. А. Зязюн, Г. Г. Філіпчук, О. М. Отич та ін.; за наук. ред., передм. і післямова О. М. Отич. – Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2013. - 334 с.
6. Каган М. С. Эстетика как философская наука / М. С. Каган. – СПб.: Петрополис, 1997. – 544 с.
7. Лосев А. Ф. Эстетика / А. Ф. Лосев / Философская энциклопедия. – Т.5. – 577с.
8. Рождественская Н. В. Психология художественного творчества / Н. В. Рождественская. – СПб., 1995.
9. Столович Л. Н. Жизнь-творчество-человек. Функции художественной деятельности / Л. Н. Столович. – М.: Политиздат, 1985. – 415 с.
10. Тюрменко І. І. Культурологія: теорія та історія культури : навч. посіб. Видання 2-ге, пере-роб. та доп. / [за ред. І. І. Тюрменко] – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 368 с.
11. Фірсова Л. С. Формування естетичної культури майбутніх учителів засобами декоративно-прикладного мистецтва : автореф. дис...канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. С. Фірсова. – Кривий Ріг, 2001. – 20 с.
12. Ярмаченка М. Д. Педагогічний словник / [за редакцією дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка] – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514с.

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ СУБЪЕКТОВ ОБРАЗОВАНИЯ

И. Н. Янковская

В статье рассматривается проблема повышения требований к профессиональной подготовке будущих учителей начальных классов в системе высших педагогических учебных заведений. Автор рассматривает вопрос пересмотра содержания и организации как педагогического, так и художественного образования в подготовке учителя, который способен реализовать культурное наполнение содержания образования, готовый к осуществлению соответствующей функции в педагогической практической деятельности.

Ключевые слова: *общее и художественное образование, развитие личности через искусство, эстетическая культура будущих учителей, художественная культура, педагогическая культура.*

ART EDUCATION AND AESTHETIC EDUCATION AS COMPONENTS OF THE ARTISTIC CULTURE OF THE SUBJECTS OF EDUCATION

I. M. Yankovska

In this article the problem of increasing requirements to professional training of future primary school teachers in higher pedagogical educational institutions is considered. The author addresses the question of revising the content and organization of pedagogical and art education for teacher training, so teachers will be able to actualize the cultural content of education and implement the corresponding function in the pedagogical practice.

Key words: *General and artistic education, personal development through art, aesthetic culture of future teachers, art culture, pedagogical culture.*

Янковська Інна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання факультету педагогіки і психології НПУ імені М. П. Драгоманова (м. Київ, Україна). E-mail: jankovskaya@ukr.net

Yankovska Inna Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D. in Education), Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methods of Primary Education of the Faculty of Pedagogy and Psychology of National Pedagogical M. P. Dragomanov University (Kyiv, Ukraine). E-mail: jankovskaya@ukr.net